

УДК 378.9(179)

ТОДОРЦЕВА Юлія Вікторівна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної роботи та кадрового менеджменту
Одеського національного політехнічного університету
e-mail: blond78@mail.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

***Анотація.** У статті представлені особливості формування толерантності у студентів при вивченні гуманітарних дисциплін. Визначено теоретичні дефініції «педагог-фасилітатор» і «фасилітативні установки». Охарактеризовано принципи педагогіки толерантності, що націлені на формування толерантної особистості студента. Запропоновані та проілюстровані форми організації толерантного освітнього процесу. Визначено педагогічні умови, які б сприяли більш ефективному формуванню толерантності у студентів.*

***Ключові слова:** формування толерантності, вивчення гуманітарних дисциплін, принципи педагогіки толерантності, педагогічні умови, педагог-фасилітатор, фасилітативні установки, форми і методи організації толерантного освітнього процесу.*

Постановка проблеми. Складний перехідний стан суспільства разом з тривалими процесами демократизації та гуманізації, характеризується відчуттям невпевненості у завтрашньому дні, психологічною нестійкістю, чого можливо запобігти лише позитивним духовним наповненням людини, створенням їй умов сприйняття абсолютних цінностей, з-

поміж яких толерантність посідає чільне місце. Феномен толерантності розкривається в різноманітних аспектах для таких гуманітарних дисциплін, як: філософія, політологія, психологія, соціологія, етика, педагогіка. Крім того, кожна національна культура надає толерантності особистий етимологічний відтінок, залишаючи визначення категорії толерантності в межах основних атрибутів особистості: відповідальності, свободи і творчості. Відтак, толерантність як особистісна риса людини, не дається людині від дня народження, а може бути лише сформована певною педагогічною взаємодією. Отже, толерантність виступає однозначною якістю розвинутої особистості, тому її формування у студентів при вивченні гуманітарних дисциплін є дуже важливим в історичних умовах сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці особливостей формування толерантності у майбутніх вчителів було присвячено роботи таких науковців, як С.Н.Батракова, І.Д.Бех, О.Грива, Л.А.Завірюха, С.Г.Карпенчук, Г.С. Кожухарь, Ю.В.Тодорцева та багатьох інших. Щодо вивчення дисциплін гуманітарного профілю та його зв'язку з формуванням у студентів толерантності, відомі дослідження А.В.Грохольської, А.Зінченко, М.В.Опольської, М.Чеповецької.

Мета статті – охарактеризувати специфіку формування толерантності у студентів в процесі вивчення ними гуманітарних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб виховати толерантну особистість, не так суттєво, яку методика обирає педагог, оскільки найважливішим постає вплив на свідомість студента, його духовно-культурні і фахові здобутки як кінцевий результат навчально-виховного процесу. Великий внесок для олюднення навчально-виховного процесу зробили зарубіжні педагоги-фасилітатори: А.Адлер, Р.Бернс, Т.Гордон, Х.Джайнот, А.Еліс, К.Хорні. Фасилітативні установки – це визначальні риси гуманістичної психології, покликані полегшити здійснення росту та розвитку соціальних взаємостосунків [2, 63]. До таких установок К.Роджерс відносив конгруентність, емпатію та сприйняття [7]. Реалізація повноцінного освітнього толерантного процесу, на нашу думку, неможлива без практичного втілення усіх визначених вище фасилітативних установок. Охарактеризуємо кожен з трьох умов фасилітації. Так, перша з них – конгруентність, передбачає відкритість викладача власним думкам та переживанням, а також його спроможність відкрито виражати і транслювати їх студентам. Низка вітчизняних вчених (Балл Г.О., Зязюн І.А., Кічук Н.В., Слободчиков В.І., Сухомлинський В.О.) акцентували увагу на тому, що безособистісне подання педагогом системи знань, установка на вилучення з них власних сумнівів і роздумів – всі ці прояви неконгруентної позиції педагога призводять до втрати почуттєво-ціннісного підтексту викладання матеріалу, збіднюють його, створюючи тим самим перешкоди на шляху толерантної взаємодії з вихованцями.

Другою фасилітативною установкою педагога по відношенню до вихованця є емпатичне розуміння, тобто «бачення» педагогом внутрішнього світу й поведінки студентів, процес безоціночного співчуття однієї людини актуальним переживанням інших [9, 20]. Очевидно, що індикатором емпатичного розуміння викладачем студента, виступає його непідробний інтерес до нього. Митці педагогічної думки (Євтух М.Б., Левченко Т.І., Савченко О.Я., Сухомлинська О.В., Троцько Г.П., Хмелюк Р.І.) висвітлювали у своїх працях ідею формування у майбутніх вчителів якостей, пов'язаних з розумінням людської природи, наданням іншим максимальної свободи вибору і докладанням найкращих зусиль для того, щоб цей вибір виявився правильним.

Третьою установкою педагога-фасилітатора, за переконанням К.Роджерса, є безумовне сприйняття учня, або довіра до нього, яка є особистісною впевненістю педагога в можливостях і здібностях учнів у сукупності згоди, слухання, віри, дружелюбності, позитивізму. Подібне ставлення включає насамперед сприймання вихованця як незалежної людини з особистісними почуттями, думками, поглядами. Ми розподіляємо думку тих науковців (Лембо, Р.Ліпіт, Р.Уайт та ін.), які дійшли висновку, що толерантний педагог повинен володіти високою самооцінкою і невід'ємним почуттям необхідності та цінності для оточуючих, що і визначає його позитивну Я-концепцію [10].

Інтенсивний розвиток наявності у майбутніх фахівців найважливіших навичок першої внутрішньої умови, на думку науковців (Вербицький А.О., Дубасенюк О.І., Ліненко А.Ф., Нічкало Н.Г., Цокур О.С.) забезпечує «каркас» готовності студентів до професійної діяльності, їх професійної зрілості.

Дамо характеристику принципам педагогіки толерантності, що націлені на формування толерантної особистості студента в процесі вивчення ним дисциплін гуманітарного профілю.

Принцип гуманізації та демократизації виховного процесу передбачає рівноправність, але різнозобов'язаність учасників педагогічного процесу, їхню взаємоповагу, переважаючу діалогічність взаємодії, що викликає у вихованця позитивну налаштованість до впливу викладача, відкритість до сприймання людських цінностей. Сучасні дослідження засвідчують, що в майбутніх вихователів, вчителів початкових класів та інших педагогічних фахівців агресія, яка проявляється в надмірному використанні дієслів наказового способу, виявляється на високому рівні, а саме у 27% студентів випускників і в 47% вихователів дошкільних закладів та викладачів [5, 53]. Тільки тоді, коли інтерактивні технології будуть домінувати над авторитарними, коли буде можливість спілкуватись і співпрацювати зі студентами, тільки тоді, можливо, через середовище, яке наповнене толерантним духом, студентами буде успадковане належне ставлення до людини як норма, що й називається толерантністю.

Принцип комплексності й міждисциплінарної інтегрованості націлений на встановлення в толерантному вихованні студентів тісної взаємодії та поєднання навчального й виховного процесів, зусиль різних інституцій. Принцип інтеркультурності цілком справедливо буде назвати полікультурним, тому що він націлений на інтеграцію української національної культури в контексті загальнодержавних, світових і європейських цінностей у загальнолюдську культуру. Толерантність посідає важливе місце у змісті полікультурної освіти. Найважливішим завданням полікультурної освіти, на думку С.В.Бурдіної, постає виховання в тих, хто навчається, толерантності у ставленні до носіїв іншої культурної системи [4].

Саме впродовж вивчення дисциплін гуманітарного циклу, багато з яких містить суто полікультурний вектор, студенти навчаються толерантності, адже за відомим соціологом П.А.Сорокіним «толерантність може вимагати більш серйозного внутрішнього зусилля ніж потребують відкриті дії» [8, 107].

Принцип самоактивності й саморегуляції, який сприяє розвитку у вихованця суб'єктивних характеристик, формує здатність його до критичності й самокритичності, прийняття самостійних рішень, поступово формує у студентів почуття відповідальності за реалізацію особистісної позиції в діях та вчинках.

У процесі організації самовиховання студентів можна використовувати такі методи: проблемного навчання, дискусії, рольової та ділової ігор; ситуативні, біхевіоральні, експресивні; техніки приєднання і техніки стану «тут і тепер». Охарактеризуємо кожен з них.

Сутність методу проблемного навчання полягає у створенні викладачем проблемної навчальної ситуації та запропонуванні їм варіантів її розв'язання, завдяки чому розвивається логічне мислення студентів, формується їхній інтерес до навчальної роботи. Дискусія як метод навчання, що широко використовується у процесі формування толерантності у студентів впродовж вивчення гуманітарних дисциплін, базується на обміні думками між студентами, або між викладачем і студентами. Ситуативний метод у роботі зі студентами може бути представлений у вигляді складних ситуацій, які зазвичай мають місце у практиці виробництва. За допомогою біхевіорального методу, студенти виявляють навіть скриті форми поведінки і водночас мають можливість побачити себе очима інших. Експресивний метод надає досвіду розкутості та імпровізації, у ньому як правило відсутнє єдине правильне рішення, і вихованців очікує співпраця з викладачем дисципліни в умовах невизначеності. Метод техніки приєднання спрямований на формування у майбутніх фахівців навичок позитивного діалогу та вміння вислуховувати співрозмовника. Вправи «Чим ми схожі», «Компліменти», «Чарівні слова» доцільно проводити зі студентами впродовж психологічних занять, або залучити студентів до участі у практикумі «Навчаємось педагогіки толерантності». Перевагою методу техніки стану «тут і тепер» є пошук вирішень проблеми різних проявів агресії та негативізму: студент, що опинився в позиції ображеного, сам обирає

позицію агресора і намагається вирішити проблему (ігри «Анонімний список претензій», «Музей образливих спогад», «Неможливо мовчати») [1, с.194-196]. Запропоновані форми організації толерантного освітнього процесу у студентів впродовж вивчення ними дисциплін гуманітарного циклу, мусять навчити майбутніх фахівців сприймати навчальний процес як повноцінне людське спілкування, наповнене глибоким змістом для всіх його учасників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На підставі всього вищесказаного, можна стверджувати, що формування толерантності студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін відбуватиметься більш ефективно, якщо забезпечити такі педагогічні умови: оновлення навчальної інформації гуманітарних дисциплін теорією та практикою педагогіки і психології толерантності; тренінг умінь аналізу, конструювання й презентації способів розв'язання конфліктних ситуацій засобами техніки педагога-фасилітатора; створення ситуацій успіху в навчально-виховній діяльності, заснованих на провідних принципах педагогіки толерантності, що переслідують мету становлення і розвитку майбутнього фахівця як суб'єкта полікультурної діяльності, а також формування його толерантної особистості, індивідуальності, духовної концепції життєдіяльності.

Список використаної літератури

1. Асмолов А.Г. На пути к толерантному сознанию / А.Г.Асмолов. – М.: Смысл, 2000. – 255 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитания / Р.Бернс. – М., 1986. – 421 с.
3. Бех І.Д. Становлення професіонала в сучасних соціальних умовах / І.Д.Бех // Педагогіка толерантності. – 2003. - №1. – С. 157-162.
4. Бурдина С.В. Толерантність в преподаванні, как один из составляющих факторов гуманизации образования / С.В.Бурдина // Збірник науков.праць СНУ, Луганськ. – 2001. – С.8
5. Завірюха Л.А., Лавренко О.В. Етика ділового спілкування / Л.А.Завірюха, О.В. Лавренко. – К., 1998. – С. 51-55.
6. Зязюн І.А. Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти / І.А.Зязюн // Педагогіка толерантності. -2000. - №3. – С.58-61.
7. Роджерс К. Становление человека / Карл Роджерс. – М.: Прогресс, 1994. – 480 с.
8. Сорокин П.А. Система социологии / П.А.Сорокин. – Пт., 1920. Т.1. – 283 с.
9. Тодорцева Ю.В. Педагогіка толерантності: Методичні рекомендації / Юлія Вікторівна Тодорцева. – Одеса: СВД Черкасов М.П., 2004. – 90 с.
10. Хорни К. Наши внутренние конфликты / К.Хорни. – М., 2000. – 560 с.

References

1. Asmolov, A. G. (2000). *On the way to tolerant conscience*. Moscow: Sense (in Russ.).
2. Berns, R. (1986). *The Development of Self-Conception and Upbringing*. Moscow (in Russ.).
3. Bech, I. D. (2003). *Making of Specialist in modern social conditions*. Pedagogic of Tolerance, 1, 157-162 (in Ukr.).
4. Burdina, S.V. (2001) *Tolerance in teaching as one of main factors humanization education*. Collection of Research works SNU, Lugansk (in Russ.).
5. Zaviruha, L.A., Lavrenko O.V. (1998). *Ethics of Business Communication*. Kyiv (in Ukr.).
6. Zyazyun, I.A. (2000). *Phylosophic Problems of humanization and humanitarization in education*. Pedagogic of Tolerance, 3, 58-61 (in Ukr.).
7. Rogers, K. (1994). *Making of Personality*. Moscow: Progress (in Russ.).
8. Sorokin, P. A. (1920). *System of Sociology*. Pt., Vol.1(in Russ.).
9. Todortseva, Y. V. (2004). *Pedagogics of Tolerance:methodic recommendations*. Odessa: SVD Cherkasov M.P. (in Ukr.).
10. Horni, K. (2000). *Our inside conflicts*. Boston: Press (in Eng.).

TODORTSEVA Yulia Victorivna, Ph.D., assistant professor of the Social Work and Personnel Management Department Odessa National Polytechnic University
e-mail: blond78@mail.ua

PECULIARITIES OF PROCESS FORMATION TOLERANCE FOR STUDENTS DURING THEIR STUDYING HUMANITARIAN DISCIPLINES

Summary. *Introduction. The article is introduced peculiarities formation tolerance for students during their studying humanitarian disciplines. Getting future specialists tolerance education during studying humanitarian disciplines can be considered as a sphere of socio cultural practices directed on disclosure students' personal potential, providing opportunities for their self-disclosure. Tolerance phenomena can be in different aspects of such humanitarian disciplines as Philosophy, Politology, Psychology, Sociology, Ethics, Pedagogics. Tolerance as a personal trait isn't given to person from the day of birth but it can be formed by appropriate teacher interaction.*

Purpose. The purpose of the article is to characterize specific peculiarities formation tolerance for students during their studying humanitarian disciplines. Results. There were described the definitions “educator and facilitator” and “facilitative installations”. Facilitative installations include congruence as teacher’s ability to express thoughts and feelings without any barriers and transmit them to students. The second facilitative installation is empathy as the process of non-judgmental compassion to actual feelings of others. The third facilitative installation according to K.Rogers research works is unconditional acceptance or personal assurance of lecturer in opportunities and abilities of students. There also were characterized the principles of tolerance pedagogics directed on formation of student’s tolerant personality. Among them the principle of humanization and democratization educational process; the principle of complexity and interdisciplinary integration; intercultural principle; and self-actualization and self-regulation principle.

Originality. The author proposed and described forms and methods of organization tolerant educational process. To these forms we refer psychological and pedagogical training, problematic lectures, workshops, disputes, courses, practical work, discussion of literature with examples of actions tolerant and intolerant personality, solution of pedagogical situations and tasks, self-education of students by resources of distant learning.

Conclusion. It may be important to conclude that formation tolerance for students during their studying humanitarian disciplines will be more effective if to provide such pedagogic conditions:renewal educational information for humanitarian disciplines with theory and practice Pedagogics and Psychology of Tolerance; training of skills in analysis, construction and presentation of manners in clearance of conflict situations by means educator and facilitator method; creation of successful situations in training and educational activity based on Pedagogics of Tolerance important principles.

Keywords: *formation of tolerance, studying humanitarian disciplines, the principles of tolerance pedagogics, pedagogic conditions, educator and facilitator, facilitative installations, forms and methods of tolerant educational process organization.*

Одержано редакцією 11.04.2016

Прийнято до публікації 14.04.2016